

Editorial

La formació en la creativitat, una de les potencialitats més pròpiament humanes, és de reconegut interès. No obstant, malgrat que ningú ho negaria, el corrent principal de la formació a l'escola i a les universitats ha estat el de valorar sobretot la formació en les certeses i en el seguiment dels models, dels camins recorreguts i de pensar a partir dels marcs vigents. D'aquí que, tot i ser formalment valorada, la creativitat es deixa pels marges de la formació, en activitats i camps on les formes d'avaluar i d'acreditar són més obertes o en activitats de coneixement socialment poc reconegudes.

Una de les diverses hipòtesis que explicarien aquest fenomen és que no tenim prou clar què és la creativitat i quin paper pot tenir en la formació i el desenvolupament de les persones. La creativitat és l'estratègia imaginativa que fem servir els humans per transcendir el real, l'aquí i ara, «el que hi ha» amb la finalitat d'assolir noves realitzacions. Per tant, si prèviament no es treballen formes de veure, de pensar o d'imaginar alternatives, si no imaginem «una altra narrativa», si no s'adopta un «problema» com a desencadenant del pensament, rarament hi haurà creativitat. Una vegada imaginat un altre «horitzó mental», el cervell humà és capaç, com un drapaire, d'agafar restes d'aquí i d'allà per conjuguar-les en una proposta diferent, d'acord amb el nou propòsit i la finalitat imaginada. La creativitat, doncs, s'inicia amb l'actitud d'anar més enllà de les evidències del present, com un pensar fora del «marc», una actitud que ha fonamentat la cultura occidental des de Tales de Milet (iv aC) i els presocràtics fins al Renaixement, la Il·lustració i la ciència moderna, passant per tot l'art i la tecnologia.

La creativitat no és una propietat dels grans pensadors, sinó de qualsevol persona. Evolutivament, el pensament creatiu ha servit als humans per sobreviure als elements o en contextos inicialment hostils, per a superar obstacles i resoldre problemes, per a concretar de manera pràctica aspiracions i desitjos o per a buscar la bellesa, de manera que és un tret evolutiu avantatjós. De retruc, el pensament creatiu enforteix la capacitat d'agència de les persones així com refina i millora la nostra capacitat d'acció.

Davant la «cultura de la certesa», de la «veritat» o del valor atribuït, la formació en la creativitat exigeix una actitud o una assumpció del principi d'incertesa. Les seves eines són formular les preguntes habituals d'una altra manera, canviant-les, observar, pensar i

proposar. Naturalment, això comporta també assumir el risc d'errar, de la imperfecció, amb el temor de no saber-se reconegut en el risc. Ara bé, cal valorar què transforma millor a aquell qui aprèn, si el risc a equivocar-se o la intranscendència de seguir un camí mil vegades recorregut.

A diferència d'altres moments històrics, la vida actual fa que la noció de «futur» esdevingui carregada d'incertesa, pel que fa a les maneres de viure, de fer i de situar-se cívicament i productivament les persones en els diversos entorns socials i vitals. I això prefigura la necessitat d'un gir en l'enfocament de la formació. Mentre el futur era previsible, l'escola ha pogut centrar-se de manera preferent en la reproducció. Les noves condicions de vida i de registre de les informacions demanen potenciar un gir cap a la creativitat, és a dir, aprendre a donar respostes creatives als reptes de tot aprenentatge.

La creativitat, però, té encara un paper més rellevant en la generació de coneixement i en la ciència. Però cal que tingui clar el seu focus. El físic teòric Carlo Rovelli a *El nacimiento del pensamiento científico* (2018) apunta que els grans passos endavant (en la ciència) no varen néixer del descobriment de noves solucions a problemes ben plantejats, sinó del descobriment que el problema estava mal proposat.

En el camp de la formació, els pedagogs i educadors ens hem d'exigir aprendre a dotar d'una nova direcció rellevant i justa les noves pràctiques desenvolupades. Més que mai ens cal reclamar, del conjunt de la professionalitat docent, l'atreviment per imaginar i crear models per al segle XXI, per no reiterar-nos en els ja obsolets. Aquesta posició es vol il·lustrar mitjançant la proposta d'aquest número de la REVISTA CATALANA DE PEDAGOGIA (RCP), adreçada a respondre'ns la pregunta de com educar en la creativitat.

Amb tot, ens cal abordar certs mites, com el de la «personalitat creativa». Era Picasso genial? Ho era, en efecte, però ho era sobretot perquè participava d'una densa xarxa de creadors interessats a observar, a comentar, a discutir, valorar i avançar. Un medi social de gent apassionada per intercanviar i explorar nous terrenys visuals i plàstics. Res li era indiferent i no vivia aïllat dels cercles d'avantguarda. El seu ambient cultural i d'idees premiava la creació, la cerca i la novetat en comptes de l'academicisme. Avui sabem que certs ambients fomenten la capacitat natural del cervell per crear vincles nous. En aquest

sentit, Steven Johnson en el seu llibre *Las buenas ideas: Una historia natural de la innovación* (2011), afirma:

Una xarxa no és intel·ligent, ens fa més intel·ligents. L'arquitectura física del nostre propi entorn de treball pot tenir un efecte transformador en la qualitat de les nostres idees. El flux social de la conversa fa que aquest estat sòlid, privat (les pròpies idees consolidades), es converteixi en una xarxa líquida (p. 73).

L'artesà replica; l'artista recrea, proposa noves lectures de la realitat.

La conseqüència d'això és que mentre que hi ha ambients que afavoreixen la creativitat n'hi ha d'altres que bloquegen qualsevol nova idea. I això, molt sovint, és per enfocaments equivocats o per posar la funció de control per damunt del que realment necessita un ambient formatiu basat en la creativitat. I és que no s'ha de perdre de vista que abandonar una determinada representació del món, de les coses, que ens és molt familiar se'ns fa molt difícil, als humans. Vegem-ne alguns obstacles importants:

- L'academicisme, el pes dels models i del seu valor normatiu. Configura un marc de representació del qual és difícil sortir. Sobretot quan va vinculat a unes regles avaluadores que el subjecte no controla.
- La visió platònica del que és una idea creativa, com una aportació que ha de ser acabada, rodona i nova. Ben al contrari, igual com passa amb l'evolució, les idees són com un treball de bricolatge, es construeixen a partir de restes diverses.
- Una visió individualitzada, romàntica, del «creador». En canvi, la creativitat vol un ambient favorable, reptes i contactes, intercanvis, comparació, socialització, en definitiva. Tota idea és una xarxa que sorgeix gràcies a diversos fets, idees, recursos o perspectives que s'han combinat de manera original pel subjecte o subjectes que la generen.
- Una visió idealista de com sorgeixen les idees. La creativitat només s'assoleix combatent la pròpia subjectivitat. Les respostes humanes tendeixen a ser esperables, comenta Charlan Nemeth, psicòloga de la Universitat de Berkeley (<http://www.econtalk.org/charlan-nemeth-on-in-defense-of-troublemakers>). Només el 20% dona respostes de naturalesa divergent. Però quan als subjectes del 80% de

la resposta tòpica se'ls indueix un conflicte cognitiu mitjançant una resposta errònia, en el seu conjunt expressen respostes més creatives.

- Ambients pobres en estímuls i recursos expressius. Una extraordinària lliçó d'alta expressivitat en ambients de pobresa material la proposa l'orquestra de Cateura, de Paraguai (<http://www.recycledorchestracateura.com>) amb la construcció d'instruments musicals a partir del que es troba en el seu famós abocador. El seu lema és «la vostra brossa us la tornem en forma de música».
- Proposar exercicis, reptes o propostes que els subjectes poden considerar irrellevants o sense veure'n cap necessitat des de la seva experiència vital, perquè no se senten protagonistes d'allò que se'ls proposa.
- La manca de confiança en el potencial expressiu i creatiu dels aprenents.
- Una cultura avaluadora del treball basada en la reproducció i el principi d'allò canònic.

Els diversos autors que s'han aplegat per reflexionar sobre aquesta temàtica incideixen, cada un d'ells i d'elles, en les preocupacions expressades aquí, en una extraordinària complementarietat de punts de vista. Així, la professora Montserrat Rifà, a partir de l'examen de l'experiència anglosaxona, i de com cal confrontar un model formatiu de valors neocapitalistes, proposa atendre els discursos de la creativitat i de l'educació per a la creativitat amb la finalitat d'assenyalar els desafiaments en les polítiques, les organitzacions i les identitats docents a Catalunya, i potenciar els aprenentatges creatius a les escoles.

El professor Santiago Estaún fa una proposta de clarificació del concepte, per centrar les característiques de la persona creativa i del procés a seguir. Subratlla la responsabilitat de l'escola en el desenvolupament de la creativitat general o amb minúscula i descriu les característiques a desenvolupar i les metodologies possibles a emprar.

El professor Jordi Nomen apunta a la necessitat d'abordar la defensa d'una democràcia de qualitat que pugui afavorir la construcció d'un món més just i més lliure. I això suposa que els ciutadans desenvolupin un perfil crític, creatiu i acurat, així com la participació responsable per abordar les inèrcies i els obstacles que puguin frenar la transformació social. D'aquí el paper fonamental que es pot tenir en la formació des de la filosofia.

La contribució de Miquel Albertí sobre creativitat en les matemàtiques constitueix un interessant relat sobre com es poden conjugar ambdós factors en una formació ambiciosa. Mitjançant diversos exemples il·lustra la seva tesi que si bé l'obeïment de les normes, tant les dels escacs com les de les matemàtiques, impedeixen el desenvolupament creatiu, [...] un cop s'és expert i les normes s'han incorporat al pensament i caràcter de la persona, es posa de manifest que (aquelles) no són obstacle per a la creativitat. En la síntesi final, l'autor ofereix onze pautes per desenvolupar el pensament creatiu.

La tesi que defensa i il·lustra la professora Aurora Leal és que la manera com pensem forma part del que pensem. En exterioritzar els pensaments, afirma, donem forma a allò que tenim en el nostre interior. Els passos que seguim —molt sovint desestimats— propicien aspectes nous i creatius del pensament, aspectes, potser, no previstos d'antuvi. Evidencia aquesta tesi amb exemples de reflexió sobre la idea de parella, realitzats per tres joves estudiants. Mitjançant els seus escrits, esbossos i proves, exterioritzen les representacions i els significats que van elaborant, tot manifestant nous significats, no previstos, creats durant el procés de dibuixar.

De manera complementària a l'anterior, la professora Gemma París-Romia proposa una anàlisi de la importància del joc com a espai de creació necessari dins l'entorn educatiu, tot posant èmfasi en la potencialitat de la imaginació i creativitat dels infants com a eines essencials dins l'escola. La seva recerca, a l'escola dels Encants de Barcelona, se centra en l'anàlisi de diferents aprenentatges que esdevenen significatius per mitjà d'estratègies lúdiques i creatives. Mitjançant sessions d'observació, d'entrevistes i diàlegs amb infants i mestres de l'escola, recull dades que s'han interpretat mitjançant el llenguatge escrit i amb estratègies artístiques, tot creant una narrativa visual que ajuda a fer visibles aquests processos d'aprenentatge.

La professora Estibaliz Aberasturi-Apraiz i els membres del seu equip proposen un breu recorregut de les investigacions sobre la idea de creativitat. Proposen també una possible posició des d'on abordar la creativitat, vinculada al que Gilles Deleuze exposa entorn de l'acte de creació, entès com un acte de resistència. A partir de tres experiències pràctiques formulen unes conclusions que recullen algunes idees clau que, sens dubte, poden servir per a reflexionar sobre les possibilitats d'una deriva creativa en l'ensenyament.

A l'apartat «Experiències» s'hi exposen quatre iniciatives relacionades amb la formació creativa de professionals de l'educació, mestres i també altres com gestors educatius. La primera, «Gestions Creatives», signada per Maria Josep Valls i altres autors de la Universitat de Lleida, descriu com es vinculen totes les matèries i àrees de coneixement de la titulació d'educació infantil en la formació de mestres, i proposa una transformació metodològica, organitzativa i curricular del grau. La professora Alexandra Monné (Universitat d'Andorra) signa una segona experiència amb altres autors en la qual es recull l'anàlisi de treballar la creativitat i desenvolupar la personalitat i l'autonomia de cada alumne, la seva espontaneïtat, així com la seva capacitat de comunicació. Les propostes que es presenten són una mostra de diferents maneres de treballar la lectoescriptura des d'un enfocament globalitzador, tot combinant el joc, la literatura infantil i els tallers d'activitats plàstiques.

La tercera, dels professors Adrià Paredes i Asunción López, narra una experiència desenvolupada en l'aula de formació de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. En ella s'hi exploren sabers i modes de saber essencials per a la formació del professorat. Aquesta experiència interpel·la els autors i els convida a pensar altres maneres d'entendre la formació a l'aula universitària. El grup que encapçala el professor Xavier Gimeno (UAB) n'aporta una quarta, en la qual reflexionen sobre la pràctica de treballar amb els recursos creatius que es despleguen en la formació i la supervisió dels professionals. Aquests són entesos com a dispositius auxiliars i mediadors de la relació establerta entre formador/supervisor i aquell qui s'està formant o participa en les supervisions.

En la secció «Miscel·lània» es recullen dos petits estudis sobre la formació musical en la formació de mestres. El primer el signa Marc Miralles i el segon l'aporta Roger Vallès. Ambdós coincideixen en les importants llacunes o limitacions que mostra, segons els autors, l'esmentada formació. Un tercer text, amb perspectiva històrica, recull la fonamentació de la creació de l'Escola Cooperativa Lavínia, del barri de les Corts de Barcelona, en el context del final del franquisme. Els llibres de contingut vivencial haurien de ser àmpliament potenciats en la formació de mestres, afirmen les autores, Carme Sala i Montserrat Camps. A partir dels materials de l'època descriuen el context sociopolític i les aspiracions de pares i mestres per bastir un model d'escola que volien democràtica i afavoridora d'un pensament crític i creatiu per part dels nois i noies allí escolaritzats. El naixement de Lavínia s'inscriu en un moviment

més ampli en el qual hi ha exemples de centres que han estat, i encara són en molts casos, referents de la nova pedagogia.

La RCP, amb motiu del traspàs de la professora Pilar Heras (Universitat de Barcelona), vol retre homenatge a la seva tasca investigadora al Departament de Pedagogia Sistemàtica d'aquella Universitat i a la seva acció civopolítica, en particular, com a directora general d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya (2016-2019). La Pilar ha estat un clar exemple de la pedagogia rigorosa i compromesa que enyorarem.

Finalment, els socis de la Societat Catalana de Pedagogia, i també els lectors de la RCP, trobaran notícia puntual de la Secció de Pedagogia i de les activitats dutes a terme en el període de temps ressenyat. Aquesta actualització informativa, com és habitual, és a cura de Carme Amorós.

Joan Rué

Director de la REVISTA CATALANA DE PEDAGOGIA